

Belevenissen met Haviken *Accipiter gentilis* en Raven *Corvus corax* in zuidwestelijk Noord-Brabant in 2021 en 2022

Hans Donkers

Tijdens het zoeken naar prooiresten in de omgeving van een haviksnest (jaarlijks bezet vanaf 2018) in de Noord-Brabantse gemeente Rucphen werd ik zowel op 26 april als op 6 mei 2021 aangenaam verrast door een paartje fel alarmerende (niet geringde) Raven. Omdat eerdere jaren niets was gebleken van aanwezigheid van Raven op deze locatie dacht ik eerst aan ongepaarde vogels die territoriaal gedrag vertoonden, mogelijk als opmaat naar broeden in een later jaar. Ik had dan ook niet verwacht op 19 mei een nest – op 25 m hoogte in een Douglasspar *Pseudotsuga menziesii* waarop een volgroeid jong zichtbaar was – aan te treffen. Interessant detail was dat dit nest zich slechts 100 m van het haviksnest bevond. Dit nest zat eveneens in een Douglas op dezelfde hoogte als het ravennest.

Dat een dergelijke situatie tot behoorlijk wat animositeit kan leiden bewijst het volgende citaat uit De Vos Burchart & Hartman (2020) bij de beschrijving van een soortgelijke situatie in De Bilt: ‘Vlak bij het (nieuwe) ravennest broedde al jaren een Havik. Afstand ca. 100 meter. In 2015 vonden we een door de Havik gepredeerde takkeling van de Raaf. Het jaar erop namen de raven wraak en waren we getuige van predatie van de eieren van de Havik door de raven. Ook de jaren erna mislukten de broedpogingen van de Havik. Pas in 2019, toen de Raaf verhuisd was, brachten de haviken jongen groot.’

Hierdoor benieuwd geworden naar eventuele interacties tussen beide soorten in de gelijkaardige westelijk Noord-Brabantse situatie, heb ik de locatie direct na het uitvliegen van de, naar later bleek, drie jongen nog 14 keer bezocht. Deze bezoeken vonden zowel in de vroege ochtend als na de middag plaats. Regelmatig posten in de directe omgeving van het ravennest werd afgewisseld met het zoeken naar braakballen onder roestbomen en uitkijkposten en het verzamelen van ruiveren. Dit om een beeld te krijgen van de terreingedeeltes waar de Raven zich bij voorkeur ophielden. Bij elk bezoek werd ook naar havikspooien gezocht, waarbij eveneens op het terreingebruik werd gelet aan de hand van de ligging van de plukplaatsen, ruiveren, uitwerpselen en vocale activiteiten.

2021

Geschat legbegin beide soorten

Op 19 mei werd het ravennest met daarop een volgroeid jong gevonden. Niet duidelijk was of er eventueel nog andere jongen op het nest aanwezig waren. Op 25 mei werd niets meer op het nest gezien. De jongen zijn vermoedelijk tussen 20 en 25 mei

uitgevlogen. Dit vermoeden wordt ondersteund door het feit dat zich op 27 mei twee nog enigszins onbeholpen fladderende jongen in de directe nestomgeving ophielden (Foto 1). Volgens Ratcliffe (1997) beslaat de periode van ei tot uitvliegen per jong zo'n 70 dagen. Dit zou betekenen dat in de tweede decade van maart met leggen is begonnen, tamelijk laat voor een Raaf in Nederland (de Vos Burchart & Hartman 2020). Dit zou op een eerste broedsel kunnen duiden.

Eveneens op 19 mei werd op enkele meters van de nestboom van de Havik een tamelijk verse eischaal hiervan gevonden. Onder het nest lagen kleine poepspettertjes op minder dan één meter van de stam. Aan de hand hiervan werd de leeftijd van de jongen geraamd op hooguit 14 dagen. Met een gemiddelde broedduur van 41 dagen (Bijlsma 1997) zou dit uitkomen op een legbegin in de periode 25 maart-1 april. Met een slag om de arm kan, afgaande op bovenstaande bevindingen, redelijkerwijs worden aangenomen dat de Raven zo'n twee weken eerder met broeden waren begonnen dan de Haviken.

Nestplaatskeuze

In bosrijke gebieden lijken Haviken en Raven een voorkeur te delen voor oude en vrij open naaldhoutpercelen (vooral Grove Den *Pinus sylvestris* en Douglasspar) om in te nestelen, liefst in terreingedeeltes met weinig recreatie. Het is dan ook niet denkbeeldig dat deze twee soorten – mede door de gestage toename van de Raaf in Nederland – in de toekomst vaker met elkaar te maken gaan krijgen. Toch is het opmerkelijk dat een Raaf in een aaneengesloten bosgebied van >1000 ha groot op amper 100 meter van een Havik gaat nestelen, terwijl in het gebied zo op het oog volop voor Raven geschikt terrein voorhanden lijkt te zijn. De aanwezigheid van het paartje Haviken vormde, althans voor dit ravenpaar, kennelijk geen beletsel om een broedpoging te wagen.

Terreingebruik Raven

Ondanks de geringe afstand tussen de twee nesten leek er door beide soorten toch een bepaalde grens gerespecteerd te worden. De eerste 10 dagen na uitvliegen waren de jongen en tenminste één oudervogel (doorgaans de man) vrijwel altijd aanwezig in de directe nestomgeving op een oppervlakte van zo'n twee ha. Alleen bij bedelvluchten werd nu en dan de grens hiervan overschreden, maar vrijwel nooit richting haviksnest. Opvallend was ook dat de altijd aanwezige en bij mijn aanwezigheid fel alarmerende ouder(s) zich toch wel wat terughoudender gedroegen naarmate ik het haviksnest dichter naderde. De ouders leken hun aandacht voor hun jongen min of meer onder elkaar te verdelen. De man besteedde zo te zien de meeste aandacht aan het ogenschijnlijk minst vaardige (mogelijk laatst uitgevlogen) jong. Ook werd waargenomen dat dit jong door de man werd gevoerd. De twee andere jongen hielden zich meer in de buurt van het vrouwtje op.

Op 7 juni bevond de ravenfamilie zich in een open perceel met oude zeedennen *Pinus pinaster* op ruim 350 m afstand van het nest. Hier werden later de op verschillende plaatsen verspreide resten van een Ree *Capriolus capriolus* aangetroffen. De directe nestomgeving werd, getuige de verse braakballen en uitwerpselen, alleen nog gebruikt om te slapen. Overdag werden ze hier niet meer gezien. Na 10 juni was het nestbos

definitief verlaten. De familie hield zich daarna voornamelijk in en rond het perceel op waar ze 7 juni voor het eerst gezien werden. Tot eind juni nog als hechte familie (bedelvluchten jongen en fel alarmerende ouders bij onraad), maar al in de loop van juli werd de familieband steeds losser en zaten ouders en jongen veel meer verspreid. Ook de intensiteit van het alarmeren nam sterk af. Hoewel nog regelmatig onderling werd gecommuniceerd met het typische ‘orr-orr’, gedroegen de Raven zich in het algemeen steeds onopvallender.

Foto 1. Pas uitgevlogen jonge Raaf, een fase waarin ze nog stuntelig zijn en de bescherming van de ouders nodig hebben (zeker met een Havik als buur), Rucphense Bossen, 27 mei 2021 (Foto: Hans Donkers). *Fledgling Raven near nest, Rucphense Bossen, 27 May 2021.*

De Vos Burchart & Hartman (2020) geven een territoriumgrootte van 6x6 km² aan voor het noordelijke deel van de Utrechtse Heuvelrug. In dat opzicht is het merkwaardig dat mijn Raven vrijwel altijd aanwezig waren op een oppervlakte van krap 40 ha. Op slechts twee van de 14 bezoeken die ik in de periode 25 mei-25 juli aan deze locatie bracht werd geen Raaf gehoord of gezien. Dit wil geenszins zeggen dat ze niet aanwezig waren, omdat deze twee bezoeken begin juli plaatsvonden en de Raven toen al veel minder luidruchtig waren. Bij het wekelijks zoeken naar roofvogelprooien en braakballen van uilen in de verre omtrek van het raventerritorium werden door mij gedurende de broedtijd evenmin Raven gehoord of gezien. Ook in nabijgelegen cultuurland en heidevelden werden geen Raven waargenomen. Pas op 31 juli werden

drie Raven gemeld op 2.5 km ten noorden van de nestlocatie en op 12 september eveneens drie op 1.5 km (bron: waarneming.nl). Het is niet uitgesloten dat het hier de jongen van dit broedgeval betrof.

Terreingebruik Haviken

Anders dan de doorgaans nadrukkelijk aanwezige ravenfamilie werd van de aanwezigheid van de Haviken nauwelijks iets gemerkt. In de door de Raven gefrequenteerde terreingedeeltes lieten ze zich vrijwel niet zien of horen. Ook in hun eigen territorium waren ze opvallend zwijgzaam. Voorgaande jaren werden de meeste havikspooien gevonden in het perceel waarin zich nu het ravennest bevond. Dit jaar werden hier echter vrijwel geen plukplaatsen en/of vraatresten aangetroffen, evenmin als ruiveren, uitwerpselen en braakballen. Die ene keer dat ik een Havik door het raventerritorium zag vliegen kwam hem dat direct op een fikse scheldpartij te staan. De prooiresten werden nu veel dichter bij het haviksnest gevonden. Pas nadat de Raven hun nestperceel definitief hadden verlaten, werden hier weer mondjesmaat aanwijzingen gevonden van de aanwezigheid van Haviken. In de tweede helft van juni werden een duivenring en verse uitwerpselen van een Havik gevonden onder een eerder door de Raven veelgebruikte uitkijkboom, evenals de resten van een vers geplukte Bosuil *Strix aluco* bijna onder de nestboom van de Raven. De terreingedeeltes waar de Raven zich doorgaans ophielden werden echter nog steeds door de Haviken gemeden.

Voedsel

Ruim 76% van de totale biomassa van de in 2021 gedetermineerde havikspooien (N=37) op deze locatie kwam op conto van duiven (46.7% Postduif *Columba livia*, 17.3% Houtduif *Columba palumbus*) en Gaai *Garrulus glandarius* (12.4%). De vogelresten die in de braakballen van de Raven werden gevonden, betroffen eveneens geregeld resten van duif en gaai (Foto 2). Kennelijk waren ze toch brutaal genoeg om af en toe vlak bij het haviksnest een prooirest weg te kapen. Evenmin is de mogelijkheid uit te sluiten dat nu en dan een prooi van het mannetje Havik werd afgetrosgeld in de periode dat diens vrouwtje aan het nest gebonden was. In Groot-Brittannië nam het aantal vogels in het menu van de opportunistische Raven eveneens toe naarmate dichter in de buurt van Slechtvalken *Falco peregrinus* werd gebroed (Marquiss & Booth 1986).

Verder werden in braakballen van de Raven resten aangetroffen van Konijn *Oryctolagus cuniculus*, Haas/Konijn *Oryctolagus/Lepus*, Woelmuis *Microtus* spp., Ree (haar), ongewervelden, eiscaalfragmenten, pitten en vegetatieresten (voornamelijk gras en mos).

Onder de ongewervelden bevonden zich voornamelijk bosbewonende kevers als driehoornmestkever *Typhaeus typhoeus*, meikever *Melolontha melolontha*, grote dennensnuitkever *Hylobius abietes*, bonte ribbelboktor *Rhagium bifasciatum* en bloedrode dennenkniptor *Ampedus sanguineus*.

Het betrof hier dus blijkbaar echte ‘bosraven’ die op een relatief kleine oppervlakte kennelijk genoeg van hun gading konden vinden om in hun levensonderhoud te voorzien.

Foto 2. Braakballen van Raaf, met onder meer veerresten en ring van postduif, Rucphense Bossen, 31 mei 2021 (Foto: Hans Donkers). *Raven pellets, showing feather remains and ring of a Racing Pigeon, Rucphense Bossen, 31 May 2021.*

2022

Benieuwd hoe de situatie zich het nieuwe broedseizoen zou ontwikkelen, werd besloten de locatie al vroeg in het jaar te bezoeken. Hieronder een chronologisch overzicht van de bezoeken en de bevindingen.

10 januari: twee Raven gehoord in het broedterritorium. Op het oude nest waren zo te zien slordig wat grote takken gegooid.

7 februari: baltsvluchten van ravenpaar (synchroonvliegen) waargenomen boven het territorium, tot op ruim een kilometer van het nest. Van Haviken nog niets te merken. Weinig hoopgevend, omdat in veel broedterritoria in februari vaak al roepende vogels, prooiresten en vaste roestbomen worden opgemerkt.

22 februari: het oude ravennest is opgebouwd en gebruiksklaar. Paartje aanwezig in directe nestomgeving (mogelijk al eieren). De vogels zijn niet geringd, dus de kans is groot dat het hier dezelfde vogels van vorig jaar betreft. Ze alarmeerden toen ze me in de gaten kregen, maar lang niet zo fel als in de nestjongentijd. Zeker tot half april met rust laten nu. Nog steeds niets wat op aanwezigheid van Haviken met broedaspiraties duidt.

20 april: uitwerpselen op enkele takken vlak onder nest en enkele poepspetters aan de voet van de nestboom. Er zou dus minstens één jong moeten zijn. Geen oudervogel(s) gehoord of gezien. Dit in tegenstelling tot vorig jaar, toen fel werd gealarmeerd bij betreding van het nestperceel. Een veeg teken, ik ben er dan ook niet gerust op. Wel een vrij vers geruide handpen (p1) van een oudervogel aangetroffen onder de nestboom en twee al wat oudere braakballen onder een uitkijkboom. Door de storm van 18 februari is een grote tak vlak onder het nest afgebroken, wat het nest (helaas) beter zichtbaar maakt. Het haviksnest is voor het eerst in vijf jaar niet bewoond. Die laat dit jaar dus verstek gaan.

28 april: geen Raven, ook geen uitwerpselen en ruiveren meer bijgekomen. Evenmin poep en verse braakballen onder favoriete uitkijkposten. Op de nestrand lijkt een pluk nestvoering te liggen. Nader onderzoek van de naaste omgeving van de nestboom leverde nog enkele flinke dotten nestbekleding op. Deze bestonden uit draden uiteengegrafeld nylon touw, haar, mos en ander plantaardig materiaal. Vlak daarbij enkele gitzwarte lichaamsveertjes, wat wit dons en... een lichaamsveertje van een adulte Havik! Tussen de nestbekleding werden verder geen veertjes aangetroffen. Van een Boommarter *Martes martes* werden geen sporen aangetroffen (krabsporen en/of keutels). Het nest zag er vrijwel onbeschadigd uit. Afgaande op bovenstaande bevindingen is het nest al voor 20 april gepredeerd. Omdat de (weinige) uitwerpselen alleen nog maar op de takken vlak onder het nest te zien waren, zullen de jongen (of het jong) vermoedelijk niet veel ouder dan 2-3 weken zijn geweest. In een latere fase zijn – net als in 2021 te zien was – ook de takken boven het nest en de bosbodem in een straal van minstens vier meter rond de nestboom ondergekakt.

25 mei: voor de zekerheid de ruime nestomgeving nog eens minutieus uitgekamd op eventuele resten van Raven (plukresten en/of afgebeten veren). Helaas zonder resultaat. De Raven lijken, voor nu althans, verdwenen. Als een nest in de jongenfase wordt gepredeerd, is de kans op een nalegsel nihil (Ratcliffe 1997).

Nawoord

Bovenstaande bevindingen laten zien dat het vlak bij elkaar broeden van Raaf en Havik niet altijd tot onenigheid hoeft te leiden. Het kan zelfs een wederzijds voordeel opleveren. De Raven kunnen profijt hebben van de vraatresten, de Haviken kunnen door de immer fel alarmerende Raven tijdig worden geattendeerd op de aanwezigheid van een indringer of potentiële predator. Dit werd ook al geopperd door Ratcliffe (1997) voor dicht bij elkaar broedende Slechtvalken en Raven in Groot-Brittannië.

Het is dan ook ironisch dat de Raven en de Haviken in 2021 zonder problemen respectievelijk 3 en 2 jongen grootbrachten, elkaar vanaf het nest bijna aankijkend, terwijl het ravennest in 2022, toen er geen Havik broedde, werd gepredeerd. Als de dader een Havik was, is de kans groot dat het hier een ongepaarde vogel betrof. Floaters zonder familieverplichtingen vormen misschien nog wel een grotere bedreiging voor Raven dan een naburig broedpaar. De betere zichtbaarheid van het nest na de storm Eunice van 18 februari zal er evenmin goed aan gedaan hebben.

Over interacties tussen raven en hun potentiële predatoren en/of concurrenten, terreingebruik en verblijfplaatsen van pas uitgevlogen Raven in Nederland, is nog

maar weinig bekend (van Breemen 2015, Sovon.nl 2021). Bovenstaande bevindingen kunnen, hoewel gedeeltelijk gebaseerd op ‘circumstantial evidence’, hier mogelijk iets aan bijdragen.

Summary

Donkers H. 2022. Raven *Corvus corax* and Goshawk *Accipiter gentilis* breeding in close proximity: some behavioural observations. De Takkeling 30: 131-137.

In 2021, a Raven was recorded for the first time as a breeding bird in the woodlands of western Noord-Brabant. The pair settled in douglas fir *Pseudotsuga menziesii* within a long-known Goshawk *Accipiter gentilis* territory (the latter nesting some 100 m away, also in a douglas fir). Onset of laying of the Raven pair was estimated around mid-March (relatively late for Dutch Ravens), compared to between 25 March and 1 April for the nearby Goshawk. The three Raven chicks fledged between 20 and 25 May, and stayed within 2 ha of the nest till 10 June, when the birds started roaming around and the family eventually dispersed in the course of July. Post-fledging activities of Ravens were largely directed away from the Goshawk nest site, but some prey remains underneath the Raven nest suggested scavenging of Ravens at plucking posts of the Goshawk (pigeons, Jay). Other prey items were remains of Rabbits *Oryctolagus cuniculus*, Roe Deer *Capreolus capreolus*, invertebrates (various beetle species), egg shells and kernels of berries. The Goshawk pair raised two chicks, and only enlarged their near-nest activities in space (plucking sites) after the Ravens had left the breeding site. The occasional foray in the direction of the Raven nest resulted in strong vocal alarm of the Ravens. In 2022, Ravens commenced nest-repair and laying, but the nest failed in the early nestling stage. Of the nearby Goshawks, no activities were recorded.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Breemen R. van 2015. Reacties van Raven *Corvus corax* op passerende roofvogels. De Takkeling 23: 129-130.
- Marquiss M. & Booth C.J. 1986. The diet of Ravens *Corvus corax* in Orkney. Bird Study 33: 190-195.
- Ratcliffe D. 1997. The Raven. A Natural History in Britain and Ireland. Poyser, London.
- Sovon.nl 2021. Op zoek naar ravennesten. (<https://www.sovon.nl>)
- Vos Burchart H. de & Hartman M. 2019. De Raaf in de provincie Utrecht en het Gooi in de periode 1976-2019. Jaarverslag 2019, Raven Werkgroep Utrecht/’t Gooi.

Adres: Sophiastraat 22, 4701 GT Roosendaal, hansdonkers060@gmail.com